

Rendi-konzervatív ellenzékiiség az 1840–50-es évek Ausztriájában

Madeleine Rietra (Hrsg.): *Wirkungsgeschichte als Kulturgeschichte*. Viktor von Andrian-Werburg Rezeption im Vormärz. Eine Dokumentation mit Einleitung, Kommentar und einer Neuauflage von Österreich und dessen Zukunft (1843) (=Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur 143.) Rodopi, Amsterdam-Atlanta, GA, 2001. 356 old.

Sajátos kiadvány a Madeleine Rietra által nemrégiben kiadott kötet: egyszerre adja kezünkbe egy 19. századi nagy hatású röpirat modern kiadását, felvázolja annak hatástörténetét egyfajta szöveggyűjteményként, s a bevezetőben összefoglalja a röpirat írójának, Viktor Franz von Andrian-Werburg bárónak az életútját, életművének esztétörténeti és politikátörténeti kontextusát.

Madeleine Rietra az ausztriai „Vormärz” régóta ismert kutatója, szerkesztésében már megjelent egy szöveggyűjtemény az 1830–40-es évek ausztriai ellenzéki gondolkodóinak, politikusainak műveiből.¹ Andrian-Werburg életművéről is publikált már a korábbiakban egy tanulmányt,² annak továbbfejlesztéseként látott napvilágot ez a kötet.

A magyar történetírás eddig nem tűntette ki figyelmeivel a Habsburg Birodalom

ciszlajtán területei belső politikai viszonyainak beható vizsgálatát, kiemelkedő politikai személyiségeinek kutatását. A reformkori Ausztria tekintetében is csak néhány személyről olvashat elemző bemutatást a magyar olvasóközönség.³ Pedig bár a magyar rendi politikai elitnek sikerült megőriznie különálló rendi alkotmányos intézményeit, s ezáltal nem vált teljessé a birodalmi politikai intézményrendszerbe való integrálódás és integráció, de épp a politikai mozgalmak fellendülésének, a kulturális-szellemi kapcsolatok intenzívvé válásának idején a politikai kölcsönhatások vizsgálatát nem nélkülözhetjük.

Andrian-Werburg életműve pedig nagyon is alkalmas az efféle vizsgálatra, hiszen publicisztikai és politikusi tevékenysége néhány ponton közvetlenül is kapcsolódott a magyarországi politikai küzdelmekhez, s ő az 1848 előtti ausztriai ellenzék kifejezetten magyar barát áramlatát képviselte.⁴ Az osztrák-német liberálisok többsége ugyanis a polgári átalakulás és a polgári alkotmányosság megteremtésének programját kö-

³ S. Lengyel Márta: Egy osztrák röpiratíró a negyvennyolcas forradalom felé. Századok, 1960. 5–6. sz. 750–793., 1961. 1. sz. 47–82; S. Lengyel Márta: Reformsorsos Metternich Ausztriájában. Budapest, 1968.; Hanák Péter: Osztrák állampatriotizmus a hódító nacionalizmus korában. Világosság, XIX. (1978) 151–157. (a továbbiakban: Hanák); a későbbi időszakra vonatkozóan lásd: Somogyi Éva: A birodalmi centralizációtól a dualizmusig. Az osztrák-német liberálisok útja a kiegyezéshez. Budapest, 1976.; Zachar József: Az osztrák-német liberális Alkotmánypárt és a politikai hatalom 1861–1888. Budapest, 1981.

⁴ Hanák idézett cikke; Deák Ágnes: Együttműködés vagy konkurencia. Az alsó-ausztriai, a csehországi és a magyarországi ellenzék összefogási kísérlete 1847–1848-ban. Aetas, 1999. 1–2. sz. 43–61.

¹ Jung Österreich. Dokumente und Materialien zur liberalen österreichischen Opposition 1835–1848. Rodopi, Amsterdam, 1980. (=Amsterdamer Publikationen zur Sprachen und Literatur, Bd. 43.)

² Österreich und dessen Zukunft. Zur Österreich-Utopie des Freiherrn Viktor Franz von Andrian-Werburg (1813–1858). In: Amann, Klaus–Lengauer, Hubert–Wagner, Karl (Hrsg.): Literarisches Leben in Österreich 1848–1890. Wien-Köln-Weimar, 2000. (=Literaturgeschichte in Studien und Quellen, Bd. 1. 42–59.)

vetkezetes birodalmi centralizációs és hivatástudattól átfűtött német nemzeti programmal kapcsoltak egybe, ezért a magyar különállás programjához szorosan ragaszkodó magyarországi liberális reformmozgalom inkább akadályozó tényezőként, mint lehetséges szövetséges partnerként jött számításba számukra. Andrian viszont ezzel ellentétben rendi-konzervatív reformpolitikus volt, akit, bár maga is a német egység-gondolat híve volt, nem fűtött romantikus nemzeti küldetéstudat, másrészt pedig a polgári jogegyenlőség, a községi autonómia-ára épülő modern közigazgatás megteremtését a megreformált nemesség irányításával, a polgárság és a parasztság képviselőivel megerősített és modernizált rendi képviselői rendszer alapintézményeinek helyreállításával vélte elindíthatónak Ausztriában, s így a rendi intézményeit megőrizni tudó magyar politikai elit tevékenysége lehetséges minta volt számára. Bár a liberális reformmozgalom célkitűzéseit és stratégiáját teljes egészében nem vallotta magáénak, mégis szövetségesként számított arra az ausztriai rendi alkotmányos intézmények megerősítéséért folytatott küzdelemben. Ugyanakkor életműve rávilágít azokra a korlátozó tényezőkre is, amelyek az őszinte törekvés ellenére hosszabb távon megghiúsították a tervezett együttműködést. Épp ezért munkássága fényt vet Magyarországnak a Habsburg Monarchián belüli, a kortársak szemében tisztázatlan államjogi viszonyára, az eltérő s egymással ütköző nézetek, alternatívák és meghatározottságok politikai küzdőterére. Ennek fényében plasztikusabb kép tárul elénk a magyar nemzeti mozgalom politikai játékteréről is.

De természetesen Andrian életműve nem csupán és elsősorban nem is magyar szempontból érdekes. Hiszen az ő nevéhez fűződik a kor leghíresebb ellenzéki röpiratának, az *Ausztria és jövője* (Österreich und dessen Zukunft) című kiadványnak a megjelenése 1843 elején. Évekig lázasan olvasta ezt a művet az ausztriai közvélemény, s találgatta az anonim röpirat lehetséges szerzőjének kilétét. Ha az általa javasolt gyógymódban nem is értettek egyet, mindenki elismerte, hogy általánosan vallott

problémákat vetett fel, s a birodalom létkérdéseit feszegette. Rövid idő alatt több kiadása is megjelent, három hónap alatt 6000 kötetet adtak el belőle, ami hallatlanul magas példányszámnak számított – pedig tekintetbe kell vennünk azt is, hogy az ausztriai kormány tiltotta forgalmazását (40. o.). 1847-ben azután a kiadó javaslatára megszületett a mű második része, ami szintén szép sikert ért el. E munka azóta is az e korszakkal foglalkozó szakemberek egyik „alapszövege”, amelynek ismerete nélkülözhetetlen a kor politikai közvéleményének feltérképezéséhez. Újabb kiadása a műnek azonban azóta sem jelent meg, ami a hozzáférést nagy mértékben megnehezítette. Rietra kiadványában most napvilágot látott a híres első rész teljes szövege.

Madeleine Rietra kimerítő, az életrajzi elemeket és az eszmetörténeti-politikai elemzést egyaránt ötvöző előszót készített a kiadványhoz. Andrian-Werburg életművéről német nyelven sem jelent meg túlságosan gazdag irodalom, átfogó életrajzát a mai napig is csak egy nyomtatásban meg nem jelent egyetemi doktori értekezés képviseli.⁵ Rietra közli a legfontosabb biográfiai adatokat, jól eligazít az életmű személyes vonatkozásaiban. Ehhez áttanulmányozta Andrian jelenleg a Brno-i Városi Levéltárban található hagyatékát, mindenekelőtt naplójának kötetét, amelyek betekintést adnak a személyiség jellemzőibe éppúgy, mint a politikai formálódó gondolataiba. Nagyon aprólékos munkával felgombolyította Rietra Andrian művének hatástörténetét: az arról megjelent kritikákat, a bíráló röpiratokat, újságcikkeket, s azok segítségével ad átfogó képet a mű kortárs fogadtatásáról. Ezen szövegekből érdekes válogatást is közöl a

⁵ Glanner, Friederike: Viktor Franz von Andrian-Werburg. Ein Lebensbild. Phil. Diss., Wien, 1961.; Fellner, Fritz: Die Tagebücher des Viktor Franz von Andrian-Werburg. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Bd. 26. (1973) 328–341.; életművét érinti Melville, Ralph: Adel und Revolution in Böhmen. Strukturwandel von Herrschaft und Gesellschaft in Österreich um die Mitte des 19. Jahrhunderts. Mainz, 1998. 63–66. és Rietra már említett korábbi tanulmánya.

szóban forgó kötetben, nagyon alapos és informatív jegyzetekkel ellátva, mely jegyzetekből az 1840-es évek ausztriai meghatározó politikusi portréi és áramlatai jól kirajzolódnak. Bemutatja azt is, hogy a kormányzati körök hogyan fogadták Andrian művét, s bár fontolgatták ellene a bírósági úton való fellépést, végül milyen érvek alapján döntöttek a csendes figyelés mellett.

Rietra alaposan feldolgozta az eddig megjelent szakirodalmat is, eredményeit ismerteti, helyenként polemizál is azokkal. Az Andrian életművével kapcsolatban felmerülő megkerülhetetlen kérdés az, hogy programja hogyan illeszthető be a korszak általános jellemzésére használt konzervatív-liberális ellentétpár sémájába. Hiszen Andrian határozott reformpolitikus volt, élesen szemben állt a kormányzat státus quo megőrzésére törekvő stratégiájával; polgári jogegyenlőséget akart, a földesúri joghatóság megszüntetését, önkéntes örökváltságot, decentralizált autonóm közigazgatási rendszert – ami a liberális mozgalmak programjával rokonítja elképzeléseit. Ugyanakkor a stabilitás és egyensúly konzervatív elvét mindig is hangsúlyozta, elutasította a polgári alkotmányosság többségi elvét, s ehelyett rendi alkotmányos minták alapján a társadalom nagy tömbjeinek: nemesség,

papság, polgárság, parasztság korporatív képviselői rendszerét tartotta elfogadhatónak. Ráadásul az idealizált nemesség szószólója volt, a nemességben egyfajta társadalmi elitet látott, amely természetszerűleg hivatott a nagy átalakulás vezetésére. Nem véletlen, hogy naplójában két személyiséget nevez meg mint egyfajta példaképet, az egyik a porosz államférfi, Heinrich Friedrich Stein báró, a másik pedig Széchenyi István gróf. Rietra gondosan mérlegeli az ezzel kapcsolatban kialakult álláspontokat, s köztes véleményének ad hangot, nem kívánván „beskatulyázni” Andriant egyik kategóriába sem.

A könyv nagyon részletes forrás- és irodalomjegyzékkel zárul, amely felöleli az életművel kapcsolatban ránk maradt források egész körét, s ezen kívül széles válogatást ad a kortárs röpirat-irodalom terméséből éppúgy, mint az 1830–50-es évek történeti kérdéseit vizsgáló szakirodalomból. Rietra kiadványa minden bizonnyal nemcsak az Andrian-Werburg életművével, hanem az ausztriai Vormärz viszonyaival foglalkozó kutatások fontos segédletévé és forrásává fog válni.

Deák Ágnes